

UOT 37:004

Valehov C.F.

AMEA Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
vcasarat@yahoo.com

E - TƏHSİL KONSEPSİYASINA DAİR BƏZİ BAXIŞLAR

Kiberməkanda e-təhsil fərdin əldə etdiyi biliklərin sorğu, analiz, sintez baxımından dəyərini daha da artırır. Ənənəvi təhsildən fərqli olaraq informasiya texnologiyaları təhsil aktorlarının rollarını dəyişdirir. Belə ki, e-təhsildə hər bir aktiv iştirakçı davamlı öyrənən, təhsil mühitini layihələndirən və inkişaf etdirən dinamik bir üzvdür. Burada söhbət həm də demokratik təhsil, çoxönlü iştirak, bərabər mövqe və qarşılıqlıq prinsipindən gedir. E-təhsil qloballaşma fenomeni olaraq təhsil sisteminin bütün digər sahələrində olduğu kimi, idarəetmə məsələlərində də keyfiyyət dəyişikliklərinə gətirib çıxarır.

Açar sözlər: e-təhsil, şəbəkə təhsili, distant təhsil, e-təhsil mühiti, ömürboyu təhsil.

Giriş

Dünyada elektron təhsil (e-təhsil) çərçivəsində ünsiyyət şəbəkəsi meydana gətirən virtual aktorlar biliyi informasiyanı tək bir qaynaqdan deyil, çoxsaylı mənbələrdən əldə edir. Bununla da, e-təhsil sistemi ənənəvi təhsil sistemi və bu sistemə bağlı təhsil idarəçiləri, müəllim və tələbə anlayışlarının və onların rollarının dəyişməsinə səbəb olur. Beləcə, e-təhsil proqramlarının məzmununda zaman və məkan sərbəstdir. Müasir dövrdə e-təhsil mühiti təhsilin yeni bir sahəsi olaraq xüsusi mahiyyət kəsb edir. Yeni təhsil paradigması kimi inkişafın əsas şaxəsinə çevrilən e-təhsil forması gələcək perspektiv üçün mühüm şərtidir. Xüsusilə də, Azərbaycan Respublikasının əhalisinin 66 faizini 35 yaşnadək gənclərin təşkil etməsi faktını nəzərə alsaq, tam məsuliyyətlə söyləmək olar ki, təhsil təkə əmək bazarı üçün mütəxəssis hazırlanmasına deyil, ilk növbədə, şəxsiyyətin formalaşmasına və millətin mədəni-humanitar irsinin nəsillər vasitəsilə ötürülməsinə cavabdeh olan institutdur [1]. Deməli, e-təhsil forması həm məzmun, həm də elektron saxlanma və ötürmə keyfiyyətinə görə gələcək perspektiv üçün əhəmiyyətli prioritetdir.

Təhsilin zaman və məkan konsepti

E-təhsili öyrənən və öyrədənlərin birlikdə formalaşdırdığı mühit kimi təsnif etmək olar. Burada öyrənənlər klassik auditoriya mühitindən fərqli olaraq asinxron qaydada daxil olduqları təhsil mühiti və istifadə etdikləri təhsil vəsaitləri vasitəsilə öz fərdi tələbatlarına uyğun bir təhsil formasını mənimsəyirlər. E-təhsil mühitlərində üç əsas əlaqə tipi mövcuddur. Bunlar öyrənənlə mənbə, öyrənənlə öyrənən və öyrənənlə öyrədən arasında reallaşdırılan qarşılıqlı əlaqələrdir. Türkiyədə şagirdlərin vahid şəbəkəyə çıxışı olan tablet kompüterlərlə və "ağıllı" lövhələrlə təhsilin təşkilini nəzərdə tutan "FATİH" layihəsi bunun ən bariz nümunəsi ola bilər [2].

Bundan başqa, Hindistan-Amerikan əsilli Xanın təhsil modeli şəbəkə mühitlərində uğurla istifadə edilən təhsil modellərindən biridir [3]. Bu modeldə 3600-dən çox müxtəlif onlayn dərslər materiallarından öyrənən fərd gündəlik seçiminə görə kursun hər hansı bir hissəsini mənimsəyir. Bu zaman şagird e-poçt vasitəsilə, digər şagirdlər və müəllimlərlə qarşılıqlı əlaqəyə girir, öyrənmə materialları isə kiçik 60 dəqiqəlik hissələrə ayrılır. Burada əhəmiyyətli olan şagirdin nəyi və hansı səviyyədə öyrəndiyini onun özünün anlamasını təmin etməkdir. E-təhsildə öyrənən fərd öyrəndiklərini bacarığa çevirmək üçün çalışır. Bununla da, öyrənənin təhsil üçün çalışması keyfiyyəti özü ilə gətirir.

Deməli, öyrənənlər auditoriya daxilində ənənəvi mühitdən fərqli olaraq ünsiyyəti müəllim nəzarəti olmadan davam etdirirlər. E-təhsil mühitində ünsiyyətin bir avtonom gücün təsiri olmadan şagirdlər tərəfindən formalaşdırılması öyrənənlərin təşəbbüs göstərmə, özünü reallaşdırma və özünüifadə kimi bəzi bacarıq və xüsusiyyətlərinin artmasına da müsbət təsir

göstərir. E-təhsilin üstünlükləri haqqında danışdıqda deyə bilərik ki, məsələn, ömürboyu öyrənmə modulunda biliyin çox böyük həcmə malik olması onun insanın ehtiyaclarına uyğun ənənəvi qaydada öyrənməsini mümkünsüz edir. Belə ki, həm biliklər məzmun baxımından sürətlə köhnəlir, həm də insanın bu böyük arsenala yiyələnməsi çətindir. Bu yanaşmada adaptiv və sürətli e-təhsil daim yeniləşən biliklərlə fərdə öz xidmətini təklif edir. Zaman və məkandan asılı olmadan öyrənmədə də e-təhsil öz mobilliyi ilə yeni üfqlər açır.

Müasir təhsil paradigmasına görə, e-təhsil ömürboyu təhsil modeli ilə qarşılıqlı vəhdətdədir [4]. Bu mühitdə dərs materiallarının hamısı əlyətərlidir və müəllim veb-sayt vasitəsi ilə həftəlik iş saatları və materialları haqqında şagirdi məlumatlandırır. Şagird e-poçt vasitəsilə digər şagirdlərlə və müəllimlərlə qarşılıqlı münasibət qurur. Beləliklə, öyrənən virtual olaraq zamanını bölüşdürə bilir və bu sistem ilə də onun nəyi hansı səviyyədə öyrəndiyi müəyyən oluna bilər. Burada əhəmiyyətli olan öyrənənin nəyi hansı səviyyədə öyrənə bildiyini anlamasıdır.

E-təhsil fərdin öz imkanlarına uyğun öyrənməsini təmin etməklə olduqca demokratik mahiyyət kəsb edir. Əməkdaşlıq nəticəsində öyrənənlər paylaşmağı vərdiş edir və bu zaman özünü prosesin bir parçası olaraq hiss etdiyi üçün öyrənməyə həvəsli olur. Öyrənənlər öz təcrübələrinə əsaslanan informasiyanın elmi xəritəsini yaratmaq fürsəti əldə edir və beləcə, anlayışların və öyrənilən informasiyanın istifadə ehtimalı artır [5].

E-təhsilin mühüm komponenti olan şəbəkə təhsilində fərd aid olduğu təhsil qruplarının daxilində daha da inkişaf edir, beləliklə, fərdin sinerji olaraq bilinən gücü qrup tərkibində daha üst səviyyəyə qalxır. Bu cür təhsil mühiti onu deməyə imkan verir ki, birlikdə öyrənməyə yönəlmiş qruplar əhəmiyyətli nəticələr əldə edə bilərlər. Bundan başqa, qrup üzvləri öz səyləri ilə əlavə bilik və bacarıqlar əldə edərək daha sürətli bir şəkildə özlərini inkişaf etdirə bilərlər. Layihə işləri ilə öyrənənləri başqa insanlarla əməkdaşlığa təşviq edən şəbəkə təhsili bu mənada fərdi inkişafı sağlam cəmiyyət meydana gəlməsinə də vasitəçilik edə bilər.

E-təhsilin qloballaşma sərhədləri

Qloballaşma prosesində e-təhsilə uyğun rəqabətədavamlı bir bazarın meydana gəlməsi ilə bu təhsil mühiti dünyada yeni bir sektor olaraq yüksəlir. Bu cür inkişafın əsasında e-təhsil formasının keyfiyyəti ilə fürsət və imkan bərabərliyini təmin edən mühiti yaratması dayanır. Bu gün dünya miqyasında e-təhsil sistemləri get-gedə daha çox sayda insanın təhsil almasına zəmin yarada bilər. Xüsusilə, Amerika psixoloqu B.Blum tərəfindən irəli sürülən tam təhsil nəzəriyyəsi, kütləvi təhsildə müşahidə edilən fərdi fərqliliyin araşdırıldığı və bu fərqliliklərin təhsilə təsirinin müzakirə olunduğu bir modeldir [6].

E-təhsil fərdi fərqliliklərdən qaynaqlanan fərqli öyrənmə səviyyələrini əsas götürən, bu fərqliliklərdən qaynaqlanan əskiklikləri müxtəlif intellektual tədris proqramları vasitəsi ilə təhsil konsepsiyasının məqsədlərinə uyğun şəkildə aradan qaldıraraq virtual mühitdə asanlıqla yenidən hazırlaya bilmə xüsusiyyətləri ilə tam təhsil modelinin effektiv tətbiq edildiyi bir mühitdir. Bunun müqabilində tələbatlara uyğun tənzimləmə və vaxtında yenilənmə e-təhsilin əsas üstünlüklərindən biridir. Təhsildə keyfiyyətin açarı - görülən işin qiymətləndirilməsi və bu qiymətləndirmə əsasında tənzimlənmənin həyata keçirilməsidir. Bu məsələ proqram təminatı sayəsində şəbəkə mühitləri üçün hazırlanmış təhsil proqramları üçün olduqca effektiv şəkildə həll olunur.

E-təhsildə iştirak edən öyrənən hazırlıq səviyyəsindən asılı olaraq əhəmiyyətli olan bəzi anlayışları öz-özünə öyrənməsini təmin edə bilər. Bu zaman hazırlıq səviyyələrinə uyğun olaraq təhsil fərdiləşə bilər. E-təhsilin təmin etdiyi üçölçülü hərəkət və fərqli qaynaqlara asinxron daxilolma imkanı bu mühiti şəxsi araşdırma müstəvisinə çevirir. Bu mənada, təhsil ədəbiyyatında irəli sürülən "öyrənməyi öyrənmə" prinsipi virtual mühitlərdə daha effektiv şəkildə reallaşa bilər. Ancaq onlayn şəbəkə üzərindən həyata keçirilən e-təhsil mühitlərində müvəffəqiyyət qazanmanın şərtlərindən biri də uyğun proqram vasitələri ilə dəstəklənən təhsil modellərinin hazırlanmasıdır. Elektron mühitlərdə təhsil modelləri öyrənənlərin hazırlıq

səviyyəsi, kompüterdən istifadə bacarıqları, proqram və təchizat imkanları kimi fərqli və müxtəlif parametrlər nəzərə alınaraq hazırlanmalıdır. Müəllimlə öyrənən və öyrənənlə öyrənən arasındakı ünsiyyəti təmin edəcək uyğun ünsiyyət vasitələrinin seçilməsi isə hazırlanacaq modellərin əsas prinsiplərindən biri olmalıdır [7].

Müəllim və öyrənən arasında, lazım gəldikdə, həyata keçirilən ənənəvi rollar da informasiya texnologiyalarının imkanlarına uyğun olaraq dəyişir. Bu istiqamətdə aparılan bəzi araşdırmaların nəticələri də təhsildə məsafədən öyrənənlərin öyrəndənlərlə elektron mühitdə ünsiyyət qurmağa daha çox üstünlük verdiklərini göstərir.

Sənaye cəmiyyəti dövrünün təhsil paradıqları informasiya cəmiyyətində formalaşan distant təhsil sistemində artıq etibarlı təhsil fəlsəfəsi deyil. Fərdin istəklərinin formalaşdırdığı bu yeni dövrdə sosialyönümlü hər fəaliyyəti təqdirəlayiq edən, dəyişən demokratiya olmuşdur. Fərdi fərqlilikləri əsas götürən demokratiya anlayışı şəbəkə üzərində fərdiləşdirilmiş təhsil üsulları arasında yer ala bilən tam öyrənmə modeli tərəfindən də mənimsənən bir dəyərdir.

Elektron dalğa və ömürboyu təhsil

İnformasiya cəmiyyətində strateji əhəmiyyət kəsb edən insan resurslarının effektiv istifadəsi və sağlam inkişafı üçün, şübhəsiz ki, dayanıqlı bir təhsilə ehtiyac vardır. Buna görə də əmək bazarında insanın qazandığı bilik, bacarıq, vərdislər həqiqi mənada effektiv, məhsuldar və keyfiyyətli bir şəkildə təqdim edilərək onların maraqlarına uyğun bir səviyyədə planlanmalıdır. Bu vəziyyətdə ömürboyu öyrənmə olduqca faydalı ola biləcək üstünlüyə malikdir. Təhsildə yaradıcılıq insana ömürboyu inkişaf fürsəti və bir çox qabiliyyətindən faydalı istifadə etmə imkanı verdiyi üçün insan resurslarının yetişdirilməsində olduqca gərəklidir.

Nəticədə daim təkmilləşmə yeni e-təhsil strategiyaları mövzusunda bütün e-təhsil subyektlərinə yeni inkişaf edən bir təhsilin məzmunu haqqında bilgi verir, digər e-təhsil qurumlarını tanıdır, digərləri ilə müqayisədə öz mövqeyini müəyyənləşdirir və aktuallığını təmin edir, e-təhsil xəbərlərinin virtual mühitdən ötürülməsi prosesinin inkişaf dinamikasını zənginləşdirə bilər. E-təhsil sisteminin davamlı inkişaf dinamikası insan resurslarını özünə və hədəfə daha çox yaxınlaşdıraraq insan kapitalını elmi və akademik olduğu qədər peşəkar və sosial (ictimai) mənada daha da inkişaf etdirə bilər. E-təhsilin öz quruluşu, təhsil fəaliyyətini həyata keçirmə prosesləri və hədəflərinə görə distant təhsil menecmentinin inkişaf strategiyasının forması, nələrin hansı proses çərçivəsində icra ediləcəyi, nələrin kənardan təmin edilə biləcəyi və nəticədə, distant təhsil menecmentinin davamlı inkişafında prioritetlərin müəyyənləşdirilməsi onun inkişafını sürətləndirə bilər.

Distant təhsilin yeni bir mühiti olaraq ortaya çıxan şəbəkə təhsili anlayışı təhsildə ehtiva olunan bu dəyişikliklərə paralel olaraq təhsil mühitinə aid bir çox anlayışı da dəyişdirmişdir. Bu dəyişikliklər müəllimlərin, şagirdlərin, məktəb idarəçilərinin, təhsil proqramçıları və idarəetmə mütəxəssislərinin, bir sözlə, bütün pedaqoqlar baxımından ənənəvi olan paradıqların sorgulandığı yeni bir zəmindir [8].

Bununla da, klassik təhsil mühitindən fərqli olaraq elektron mühitdə yeni anlayış və nəzəriyyələr meydana çıxır. Yeni dünya sistemə aid bir təhsil mühiti kimi qəbul edilən şəbəkə təhsili gələcəyin təhsil nəzəriyyəsinin bu gün yaşanan və diqqət çəkən ilk mərhələsi olaraq qəbul edilə bilər. Bu deyilənləri isə aşağıdakı nəticələrlə dəyərləndirmək olar.

Fərdin tələbləri ilə iş imkanları arasındakı balansın qorunması e-təhsil sisteminin inkişafını sürətləndirə bilər. Nəticədə, insan resurslarının davamlı inkişafı ilə yeni iş imkanları təmin edilə bilər. Buna əsasən, e-təhsillə peşə və ümumi təhsil istiqamətində sosial təşəbbüslər birləşdirilərək bütöv bir yanaşmanın tətbiq edilməsində faydalı ola bilər.

E-təhsil sistemində peşə və texniki təhsilin dəyişən texnologiya və orqanik quruluşa uyğunlaşmasında və dəyişiklik prosesinin planlanmasında əməkdaşlıq əsasdır. İnsan resursları üçün ömürboyu təhsil imkanının təmin edilməsi çox fərqli istiqamətlərdə faydalar qazandıra bilər. İcbarı təhsildən sonra öyrənənlərin müxtəlif peşələrə istiqamətləndirilməsi işlərində

e-təhsilə üstünlük verilə bilər. Bu gün e-təhsilin virtual mahiyyəti təhsilə sürət və dinamizm qazandıra bilər. Nəticədə, bu sistemdə yetişən insanlar kompleks biliklərindən istifadə edərək, spesifik problemlərin yaradıcı həllində iştirak edirlər. Bu, adətən, yüksək təhsil səviyyəsini, yüksək insan kapitalını nəzərdə tutur [9].

Nəticə

Beləliklə, e-təhsil sistemi insan resurslarının ömür boyu təhsili modeli ilə birlikdə ehtiva olunur. Buna görə də şəbəkə təhsili kurikulumlarının hazırlanması ömürboyu təhsilin keyfiyyətini artıran faktordur. Deməli, beynəlxalq təcrübədən faydalanaraq, e-təhsil və ümumi, peşə ixtisas təhsili sahələri arasında üfüqi və şaquli əlaqələndirmə təmin edilə bilər. Bu yanaşmada ixtisasartırma kurslarının təşkili, adaptiv proqramların hazırlanması, müəssisələrin insan resurslarının idarə edilməsi ilə bağlı strukturlarında e-təhsilin inkişafı ilə bağlı bölmələrinin yaradılması və *R&D* (araşdırma-inkişaf) işlərinə geniş yer verilməsi, yeni e-təhsil layihələri əsasında aktiv iştirakın təmin edilməsi müsbət nəticələr verə bilər. E-təhsildə global ünsiyyət imkanları artırılaraq eyni məqsədə xidmət edən akademik heyətlərin müştərək çalışması nəticəsində yüksək keyfiyyət və standartların inkişaf etdirilməsi olduqca faydalı ola bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. [http:// www.president.az/files/future_az.pdf](http://www.president.az/files/future_az.pdf)
2. [http:// www.fatihprojesi.meb.gov.tr](http://www.fatihprojesi.meb.gov.tr)
3. Leonard D. "The Web, The Millennium and Digital Evolution of Distance Education", Technical Communication Quarterly, Winter 1999, Vol. 8, Issue 1.
4. Вербицкий А.А. Новая образовательная парадигма и контекстное обучение, М., 1999, 75 с.
5. Wagner T., The Global achievement Gap, New York, 2010.
6. Bloom B.S. İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme. Çev. Durmuş Ali Özçelik D.A., İstanbul: 1998.
7. Von Furstenberg C. "How Globalisation Has Changed The Playing Field", UNESCO Source, April 2000, Issue 122.
8. Schunk D.H., Öğrenme teorileri eğitimsel bir bakışla. Çeviri editorü Şahin M., İstanbul, 2011.
9. Флорида Р. Креативный класс: Люди, которые меняют будущее, М.: Изд. Дом. "Классика – XXI", 2011.

УДК 37:004

Валехов Джасарет Ф.

Институт Философии, Социологии и Права НАНА, Баку, Азербайджан
vcasarat@yahoo.com

Некоторые взгляды на концепцию э-образования

В киберпространстве э-образование играет большую роль для человека в сфере опроса, анализа и синтеза. В отличие от традиционного образования информационные технологии повлияли на изменение роли человека в системе обучения. Таким образом, каждый активный участник социального интернет-образования становится лицом, которое продолжает изучать, проектировать и динамично развиваться. Также эта система образования включает в себя демократическое образование, многочисленное участие, равенство позиций и принципы взаимности. Э-образование, будучи глобальным феноменом, привело к изменениям всех связей, а также развитию в системе управления.

Ключевые слова: э-образование, дистанционное образование, э-образовательная среда, пожизненное обучение.

Casarat F. Valehov

Institute of Philosophy, Sociology and Law ANAS, Baku, Azerbaijan
vcasarat@yahoo.com

Some views on the concept of online education

E-education in the cyber world made the individual's knowledge more valuable from the point of survey, analysis and synthesis. Unlike the traditional education, information technologies have changed roles of educational actors. However, every active participant of the network-based education is a dynamic member who is continuously studying and developing projects aimed at improving the educational environment, including democratic education, numerous participation, equal position and the principle of mutuality. E-education is a global phenomenon that made the activity change in all other relations as well as led to the development of management issues.

Key words: e-education, network based education, distant education, learning sphere, lifelong learning.